

M. Tajib Okić

JEDNA FETVA O SARIJU SALTUKU*

I Pojava islama na prostorima jugoistočne Evrope

Povijesna činjenica je da su Turci bili prisutni na prostorima jugoistočne Evrope mnogo prije formiranja osmanske države, baš kao i činjenica da je islam, na tim prostorima, bio poznat i prije dolaska Turaka.

Nakon prodora Huna u Evropu i Avari su krenuli u pohode koji će uzrokovati pomjeranja Slavena ka Balkanu, a i utjecati na vojnu organizaciju kod Slavena. Kao što je poznato, na Balkanu su, osim Avara, bila prisutna i druga turska plemena poput Kumana, Pečenega i Vardariota, čiji su tragovi ostali vidni i u vrijeme kad Osmanlije započinju svoja osvajanja. U ovim dijelovima Evrope još se mogu susresti mnoga turska imena mjesta ili imena koja su izvedena iz turskih naziva.¹ Čak je, kao što je poznato, i sama riječ Balkan turskoga porijekla.

Kada je riječ o islamu, činjenica je da su ga muslimani donijeli na prostore jugoistočne Evrope mirnodopskim putem, nekoliko stoljeća prije

---

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Cilt I, Sayı I, separat s. 48-58), İstanbul 1952 - Milli Eğitim Basımevi.

¹ Vardar, Kumanovo, Obrovac (Obar mn. Obri – Avar u slavenskoj varijanti) itd.

no što će Osmanlije prodrijeti u Evropu. Također je poznato i to da su neke od tih muslimanskih zajednica, zbog nasilja koje su trpjele, bile prinuđene na iseljavanja, pa ponekad čak i na pokrštavanje. Neki od tih muslimana su žrtvovali svoje živote na tome putu. Svaka od ovih činjenica zavrjeđuje zasebnu obradu, što, svakako, ne spada u okvire našega štiva.

Imena islamskih misionara koji su stoljećima propovijedali islam na jugoistoku Evrope, danas nam, nažalost, nisu poznata. Do današnjih dana su, ipak, doprle predaje o Sariju Saltuku,² čovjeku koji je imao veliku i važnu ulogu u propovijedanju islama na spomenutim prostorima, a koje govore o njegovom junaštvu i nadnaravnosti i koje će, posebice nakon njegove smrti, poprimiti neke mitološke elemente.

Obrađujući Sarija Saltuka, povijest islama na jugoistoku Evrope možemo podijeliti na tri perioda: a) period do sredine XIII stoljeća, b) drugi period se naslanja na prvi, a karakterizira ga početak Sari Saltukova misionarstva i traje sve negdje do prodora Osmanlija, c) treći period bi bio od dolaska Osmanlija pa sve do danas.

Sari Saltuk, koji je tema ovoga rada, ugledna je ličnost i junak drugoga perioda. Historijski je dokazano da je sa nekim turskim nomadskim plemenima došao u Evropu 622/1263. godine.³ On je veliki islamski misionar koji je nastojao reafirmirati i oživjeti muslimanske zajednice koje su uspostavljene prije, a koje su, pak, u to doba bile osuđene na nestanak, no time se ne zadovoljavajući radio je i na širenju islama u svim predjelima.

Velika je šteta što se podaci iz balkanskih dokumenata o ovome velikom turskom misionaru iz druge polovice XIII stoljeća, koji je radio na širenju islama u jugoistočnoj Evropi, a posebno na Balkanu, ograničavaju na lokalne tradicije i predaje koje govore o mezarima i turbetima. Na Balkanu ne postoji

---

² Prema Evliji Čelebiji (Seyahatname, İstanbul, 1314, I, 659), pravo ime Sari Saltuka je Mehmed Buhari, a prema Saltuknami (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi, No. 1612, Varak 2 a) Šerif Hizir.

³ *Kad Sari saltuk stiže u Rumeliju*
Bijaše to 662. godina

(İcmālî ahawālî âli Selcuk ber mücibi nakli Oğuzname-i Seyyid Lokman, J. J. W. Lagus, SeidLocmani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpta, Helsingfors, 1854.)
– Dok je ovaj tekst bio u pripremi, nije bilo moguće doći do navedenoga djela. Stoga sam se poslužio fotokopijom i ovim se putem želim zahvaliti dr. Adnanu Sadiku Terziju koji mi je to omogućio. – Primjerak Terzijeve kopije, str. 2.

nijedan pisani dokument o Sari Saltuku. Kao što je poznato, u povijesti kršćanstva su postojali periodi fanatizma u kojima je uništavana sva pisana baština koja nije pripadala istočnoj ili zapadnoj crkvi, pa tako i ona islamska, pri čemu su se služili raznim oblicima torture.⁴

Vjerska situacija na Balkanu prije Sarija Saltuka

Južni Slaveni su pokazivali nezadovoljstvo i otpor prema kršćanstvu i, nakon što im je ono bilo nametnuto, pokušavali su na razne načine osloboditi se te religije i na tome su putu vodili mnoge borbe. Sasvim je normalno što su – da bi izbjegli nevolje – prihvatili kršćanstvo, ali su to mahom činili samo prividno.

Narodi (Slaveni i Hrvati) koji su živjeli u oblastima nedaleko od Svete Stolice, Franačke i Mađarske, morali su popustiti pred kršćanskim snagama i vremenom su se u potpunosti kristijanizirali. Međutim, među stanovnicima istočnih i južnih predjela, a posebno onih planinskih, kršćanstvo se širilo površno i veoma slabo. Ovome su, zacijelo, doprinijeli i unutarnji nemiri u Bizantiji kao i slabljenje njenih političkih utjecaja. Ovakva situacija pogodovala je prihvaćanju bogumilstva koje je preko Anadolije došlo s Istoka, a kasnije i islama, drugim riječima, pripremila je pogodan teren za prihvatanje novih religija. Ako imamo u vidu da su grupe muslimana, koje su se naseljavale na ove prostore, pod raznim pritiscima bile primorane prihvatiti kršćanstvo, makar i samo formalno, onda uopće ne začuđuje uspješno širenje islama u kasnijim stoljećima, tj. nakon dolaska Osmanlija. Na ovim prostorima, protiv ovih dviju novih religija poduzimane su krajnje žestoke mjere. Tako je bogumilstvo, koje je teško protjerano iz Bugarske, pogodno tlo našlo u Srbiji. Kao što priznaje i sam Ćorović, do vremena Svetoga Save (u. 1235), tj. malo prije pojave Sari Saltuka, pravoslavlje u Srbiji uopće nije bilo premoćno.⁵ Za vrijeme velikog župana Stevana Nemanje (1167-1195), u

⁴ Bogumilstvo, koje se od X stoljeća počelo javljati na Balkanu, a u Bugarskoj, Makedoniji i Srbiji nailaziti na ogroman odziv, također je slično skončalo. Ova je vjera, tačnije jedno religijsko učenje koje je u Bosni proglašeno službenim, bilo izvrgnuto napadima i inkviziciji kršćanske vojske kojoj su podstreka davali pape i mađarski kraljevi. Bogumilstvo se nekoliko stoljeća odupiralo kršćanstvu da bi koncem XIV stoljeća počelo polako nestajati, ponajviše zbog toga što su bogumili mahom prihvatili islam.

⁵ Vladimir Ćorović, *Bosna i Hercegovina*, Beograd 1925, str. 44.

Raškoj je sazvana Prva skupština srpskoga naroda, koja je donijela odluke da se imovina bogumila, kao sljedbenika hereze, konfiskuje, da se uglednicima odsijeku jezici te da se spale sve knjige koje su pripadale ovoj religiji. Mnogi pripadnici bogumilstva, nakon ovih strašnih odluka, prebjegli su u Bosnu kako bi spasili gole živote.

Što se, pak, tiče Albanije, iz rečenice jednoga popa vidimo koliko je kršćanstvo, čak 1308., bilo slabo: "Ovi ljudi nisu ni pravi katolici, a ni pravi pravoslavci"⁶ Ova kratka ali pažnje vrijedna rečenica dovoljna je da objasni aktualno stanje.

Sve navedeno moguće je sažeti u sljedeći zaključak: Bugari, Makedonci, Srbi, Bošnjaci, koji su, nakon dugih godina otpora, prividno prihvatili kršćanstvo, rado prelaze na bogumilstvo koje odbacuje većinu temeljnih načela i obilježja kršćanstva⁷, da bi kasnije, nakon snažnih nastojanja da se silom uništi njihova religija, pokazali ogromne simpatije prema islamu. Činjenice koje kažu da su bogumili u vrijeme Osmanske imperije promijenili svoju vjeru, tj. prihvatili islam, jesu očigledan dokaz njihovih simpatija prema islamu.

Shodno tomu, uočavamo da su predjeli jugoistočne Evrope u kojima se susreću mezari i turbeta Sarija Saltuka, upravo oni predjeli gdje je bilo rašireno bogumilstvo.

Sari Saltuk

Najstariji zapis o ovome poznatom islamskom misionaru susrećemo u Putopisu⁸ Ibn Batute. Osim njega, još ga spominju Sejid Lokman⁹ i Evlija Čelebija.¹⁰ Prema Evliji Čelebiji,¹¹ o Sariju Saltuku postoje i dva djela,

---

⁶ Ibid, str. 44-45.

⁷ Npr: mrze križ i njegovo štovanje smatraju grijehom; niječu krštenje, ikone i ustrojstvo Crkve.

⁸ Tuhfa al-nuzzār fi garāib al-amsār wa ‘agāib al-asfār, Voyage d’Ibn Batutah, texte arabe, accompagné d’une traduction par C. Defrémery et le Dr. B. R. Sanguinetti, Paris 1854, II, 416. Na turski preveo Mehmed Šerif (Paša), İstanbul, 1333-1335., I, 386.

⁹ Vidi fusnotu br. 3

¹⁰ Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul, 1314., I, 659-660, II, 133-139, III, 366-369, 481.

¹¹ Ibid, III, str. 366

Jazidžiolgla (Yazıcıoğlu)¹² i Kenan-paše, valije Oza, no, nažalost, ova dva djela do sada nisu pronađena. Sarija Saltuka, nadalje, spominju i Munedž-džimbaši (Müneccimbaşı) u djelu “Džami’ al-duwal”,¹³ zatim Nev’i-zade Ata’i u djelu “Nafha al-azhar der cevabi Mahzan al-asrar”,¹⁴ i Ibn Kemal (Kemal Paša-zade) u svojoj “Mohačnami”.¹⁵ Iako nije imao nikakve veze sa beктаšijskim tarikatom, koji je osnovan mnogo poslije njega, Sari Saltuk se spominje u beктаšijskim menakibnamama (knjigama legendi), kao i u velajetnamama (knjigama o evlijama)¹⁶ te se smatra za beктаšijskoga evliju (svetoga čovjeka).

Abu al-Hayr Rumi je, po želji princa Džem-Sultana,¹⁷ napisao trotomno djelo o Sariju Saltuku i nazvao ga “Saltuhname” (Saltuknama – Knjiga o Saltuku). Prijepis ovoga djela, načinjen u mjesecu rebiul evvelu 1000. godine po Hidžri, nalazi se u Istanbulu, u biblioteci muzeja Topkapi saraj (No. 1612), a nedostaje mu prva stranica.¹⁸ Prof. dr. Mehmet Fuat Köprülü¹⁹ je

¹² Adnan Sadik Erzi je pripremio kritiku drugog Yazidžiolgla Alijevog djela Tawārih’i āli Sclcūk (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü kitaplığı, No. 1391).

¹³ İstanbul Bayezid Kitaplığı No. 5019 (I, 1183-1184).

¹⁴ İstanbul Üniversitesi Kitaplığı No. T. 437, var. 147b-149a.

¹⁵ Histoire de la campagne de Mohacz par Kemal Pacha zadeh, publié pour la première fois avec la traduction française et des notes, par M. Pavet de Courteille, Paris, 1859. p. 77, 81.

¹⁶ Vidi: a) Velayetname-i Bektaş Veli, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı No. T. 2471, s. 158-167; Ankara Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplığı, No. 116 (Var. 97b-102a), No. 582 (S. 226-238), No. 588 (S. 182-183), No. 626 (Var. 50b-53b), No. 898 (stihovano Var. 103a-110a), No. O. 340 (Var. 94b-101a), No. O 1251 (Var. 101a-106a), No. O 1257 (S. 226-239). b) Velayetname-i Otman Baba, Aynı kütüphane, No. 495 (Var. 77b-80b), No. 643 (Var. 46b-48b).

¹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı je, na osnovi nekih zapisa koji kažu da primjerak pripada vremenu nakon princa Džema, došao do zaključka da je ovo djelo ponovno prepisivano i da su mu, na taj način, dodavani neki kasniji događaji te da je i primjerak koji se nalazi u muzeju Topkapi Saraj nastao na isti način. (Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre, İstanbul, 1936, str. 255-256). Sličnoga je stajališta i Adnan Sadik Erzi u knjizi Türkiye Kütüphanelerinden Notlar, II, (Belleten, Ankara, 1950. cilt XIV, sayı 56, s. 599, not 10).

¹⁸ Sačinjavajući rezime ovoga djela, Abdülbaki Gölpınarlı je utvrdio kako nedostaje samo prva stranica. (Yunus Emre, s. 253).

¹⁹ Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Anadolu Selçukları tarihinin yerli kaynakları (Belleten, Ankara, 1943. VII/25-27, s. 430-441).

izdao kritičku zabilješku o ovom unikatnom primjerku od 1236 stranica i o njegovu sadržaju, a pripremio je i detaljnu monografiju o Sariju Saltuku i dobruđžanskim Turcima. Uvjereni smo da će se, nakon izdavanja ove važne monografije, sa nekoliko aspekata rasvijetliti mnoge nedoumice oko Sarija Saltuka, upravo zbog toga što su informacije o Saltuku – koji je usko vezan uz širenje islama u Evropi – kojima smo raspolagali prije nego što se pojavila ova Saltuknama, preuzete iz naprijed navedenih djela u kojima se nalaze, uglavnom, neki nejasni i šturi podaci. Evropski historičari i orijentalisti nisu, po ovome pitanju, učinili nikakav iskorak vrijedan pažnje, čak nisu pokazali ni nužni interes koji ova tema, zacijelo, zavrjeđuje.²⁰ S druge strane, sa zadovoljstvom možemo ustanoviti kako se u posljednje vrijeme u Turskoj javljaju intelektualci koji se sasvim ozbiljno bave ovom problematikom.²¹

Iznova se nailazi na turska nomadska plemena koja su se – ulazeći u sastav Bizantije – naseljavala na Balkan. Postoje pisani historijski dokumenti, kako bizantijski tako i islamski, o tome kako je Sari Saltuk na isti način dospio na Balkan 1263/662. godine, zajedno sa nekim Turcima i tu se naselio.²²

---

²⁰ Uz nekoliko izuzetaka, veoma je mali broj kršćanskih i zapadnih historičara koji su pisali o liku i djelu Sarija Saltuka. O njemu su pisali: Joseph von Hammer – Prugstall (*Geschichte des Osmanischen Reiches II Auflage, Neue Ausgabe, Pesth, 1840. npr: I, 629, IV, 601 -*); F. W. Hasluck (*Bektaşilik tetkikleri, preveo Ragib Hulusi, İstanbul, 1928, s. 114-120*); Jean Deny (*Sary Saltyk et le nom de la ville de Babadağhi – Mélanges Emile Picot, t II, -, Traditions populaires de Florina – Revue des Traditions populaires 1919. XXXIV. Supplément*); V. D. Smirnov (*Oçerk istorii turetzkoy literaturi, Petersbourg, 1891.*), itd. Najpotpunije podatke o Sari Saltuku daje prof. dr. Franz Babinger (*Encyclopédle de l'Islam Leyde – Paris, 1934. IV, 177-178*).

²¹ Danas je Sari Saltuk sasvim zanimljiva tema. Sa zanimanjem se čitaju interesantne legende o njemu i pišu radovi na tu temu. Vidi npr: Ziya Şakir, *Sarı Saltık (Koroğlu gazetesi, 1945 senesinde tefrika halinde çıkan yazı)*; Prof. dr. M. Fuat Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, İstanbul, 1918 (1919), s. 63, 64, 65.*; *Anadolu Selçuklari tarihinin yerli kaynakları (Belleten, c. VII, s. 430-441)*; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre, İstanbul, 1936, s. 29-36, 253-269*; Orhan Köprülü, *Tarihî kaynak olarak XIV ve XV asırlardaki bazı Türk menakibnameleri (neşredilmeyen Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih seminer kütüphanesi No. 460. s. 21-83)*.

²² Vidi: Yazıcıoğlu, *Tawarihi âli Selcuk, İstanbul, Topkapı Müzesi, Revan köşkü kitaplığı No. 1391, var. 376a*; Köprülü, *Anadolu Selç. tar. yer. kay., s. 430-431, not 2.*

Historijski je potvrđeno da je jedan dio ovih ljudi kasnije morao iseliti natrag u Anadoliju i da su se u vrijeme Kara Isaa naselili u Karasiju.²³

Do sada nismo uspjeli doći do historijskih zapisa o Sari Saltukovoj misiji na Balkanu i drugim dijelovima Evrope. Podaci kojima se raspolaze uglavnom se crpe iz polu-historijskih, odnosno polu-mitoloških djela i narodnih tradicija i predaja. Prema pisanju Evlije Čelebije, Sari Saltuk je, po prelasku u Rumeliju (evropski teritoriji Osmanskoga carstva), u Dobrudži (nalazi se na prostoru današnje Bugarske i Rumunije), u okolini Kaliakre, ubio jednu neman, zbog čega su kralj Dobrudže i 40.000 nevjernika prešli na islam. Poslije toga odlazi u Poljsku i ubija jednoga svećenika i islamizira sve Lipka Tatara od kojih su se neki (150.000) nastanili u Gdanjsku, a drugi su krenuli ka Moskvi i tamo za islam pridobili 600.000 Hešdek Tatara.²⁴

Sari Saltuk je oporučio da se nakon njegove smrti, prilikom ukopa, pripremi sedam tabuta i da se tijelo položi u jedan od njih, a da se svih sedam pošalje u sedam udaljenih nevjerničkih zemalja i tamo ukopaju. Misao vodilja bila mu je da će muslimani na taj način – jer ne znaju tačno gdje je ukopan tabut sa tijelom – obilaziti svih sedam zemalja i tako ih pripojiti muslimanskom korpusu. Hammer smatra da ova predaja nije dugo bila čuvana i prepričavana.²⁵

Prema drugoj predaji, sedam vladara nevjerničkih zemalja (kraljevi Rusije, Poljske, Češke, Švedske, Edirne, Moldavije i Dobrudže) – kao što je Sari Saltuk oporučio prije svoje smrti – poslali su vojnike koji su uzeli tabute i pokopali ih u svojim zemljama.²⁶

Na taj se način Sari Saltuk smatra i mitološkim likom, ma koliko on bio stvarna historijska ličnost. Na Balkanu, a posebice u Albaniji, još živi uspomena na Sarija Saltuka. Širenje islama u Dobrudži, Trakiji, Makedoniji i Albaniji se, bez ikakve dvojbe, smatra njegovim djelom.²⁷ Predaja o ovoj

---

²³ Vidi: Yazıcıoğlu, Taw. āli Selç. var. 445a; Ahmed Tevhid, Rum Selcukî devletinin inkiraziyle teşekkül eden tava'ifi mülûkten Kara Hisar Sahip'te Sahip Ata oğulları (Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası, sayı 9, s. 565).

²⁴ Seyahatname, I, 659-660.

²⁵ Gesch. des. Osm. R., IV, 601.

²⁶ Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 136-137.

²⁷ Louis Massignon, *Annuaire du Monde Musulman*, 3e édit., Paris, 1929. p. 309.

ličnosti se na najočividniji način do danas očuvala u Albaniji, posebice u njenim istočnim dijelovima.²⁸

Da se uočiti kako je broj mezara i turbeta umnogome premašio cifru od sedam spomenutih u oporuci pa se kao mjesta ukopa spominju: Kroja²⁹ (Akčahisar) i manastir svetog Nauma³⁰ na Ohridskom jezeru u Albaniji; Altineli³¹ (Has) na granici Kosova i Albanije i Blagaj³² kod Mostara u BiH; otok Krf³³ u Grčkoj; Babadag u Rumuniji (Bogdan u Moldaviji);³⁴ Kaliakra³⁵ u Dobrudži; Babaeski³⁶ u okolici Edirnea u Turskoj, i grad Bor u Anadoliji.³⁷ No najvažnije turbe je ono u Babadagu. Evliya Čelebi, u svojoj Seyahatnami, daje detaljne podatke o obliku turbeta.³⁸ Mada Hasluck tvrdi kako je ovaj grad 1389. utemeljio Bajezid II,³⁹ to se ne može uzeti kao tačno. Ibn Batuta (u. 1377) – znači svakako prije 1389. – u svome Putopisu spominje da je posjetio Babasaltuk (Babadag), posljednji grad u toj turskoj pokrajini i ukratko govori o njemu.⁴⁰

Pitanje širenja islama među Slavenima

Ono što i ovdje zavrjeđuje pažnju jest činjenica da su polje Sari Saltukova djelovanja, te mjesta u kojima se nalaze njegovi mezari, turbeta i tekije,

---

²⁸ Ibid, str. 296.

²⁹ Enc. de l'Islam, IV, 178.

³⁰ Şemsuddin Sami Fraşeri, Kāmūs al-a'lām, İstanbul, 1311., IV, 2916.

³¹ Enc. de l'Islam, IV, 178.

³² Sikirić, Šaćir, Derviskolostorok és Szent Sirok Bosniában (Túrán, Budapest, 1918., November-December, 9-10 Szám, s. 605-607).

³³ Ş. Sami, Kāmūs al-a'lām, IV, 2916.

³⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul, 1314., III, 366.

³⁵ Ibid, II, 137-138.

³⁶ Ibid, III, 481.

³⁷ Ibid, III, 191, Ragip Önen, Bor'da Sarı Saltık türbesi (Yeşil Bor gazelesi, Bor, 1949., sayı 13, s. 2, sayı 15, s. 2).

³⁸ I, 368-369.

³⁹ Bektaşî tetkikleri, s. 117.

⁴⁰ Tuhfa al-nuzzar (Paris tab'i) s 81.

vezani uz prostore na kojima žive Slaveni (izuzevši Švedsku i Albaniju).⁴¹ Da li je, zapravo, Sari Saltuk vjerovao u to da će sve slavenske narode pridružiti muslimanskome korpusu? Treba li to prihvatiti kao njegov cilj? U tom slučaju, ovaj se neuporedivi misionar kod Slavena može smatrati – da upotrijebimo kršćanski izraz – jednom vrstom islamskog apostola, tačnije, odigrao je istu onu ulogu za islam koju su hrišćanski sveci Ćirilo i Metodije odigrali među Slavenima u korist hrišćanstva. Mišljenja smo da je potrebno ozbiljnije se zaustaviti na ovom važnom mjestu.

Da se ostvario grandiozni projekat islamizacije, crta koja bi činila granicu između islamskoga svijeta i zapadne Evrope počinjala bi od Skandinavije, preko Gdanjska pa do jadranske obale, tako da bi, u zemljama koje se rasprostiru od srednje Azije do srednje Evrope, turski i slavenski muslimani mogli obrazovati zajednički savez.

No, Sari Saltuk, je ovaj projekat – ne uspjevši ga provesti za života – ostavio u amanet potonjim pokoljenjima, kao jedan veliki politički testament budućim generacijama, u kojem kaže da se tabuti odnesu u sedam različitih neislamskih zemalja koje je sam odredio. Kao da time želi reći: “Nemojte zanemariti sedam nevjerničkih zemalja gdje su ukopani moji tabuti, već ih pridružite muslimanskom korpusu”⁴² Međutim, ni tadašnja dinastija Seldžuka, a ni Osmanlije koje će doći kasnije, nisu uvidjeli važnost ove ideje, pa je, stoga, nisu bili kadri ni realizirati. Istini za volju, muslimani su, manje-više, prisutni u svim slavenskim državama,⁴³ ali je broj muslimana slavenskoga porijekla – ako izuzmemo one na Balkanu – sasvim neznatan.

⁴¹ Poljska, Češka, Rusija, Dobrudža, Makedonija (Evlia Çelebi, Seyahatname, II, 133, 136-137).

⁴² Evlija Čelebija smatra da ova misao ne pripada Sariju Saltuku već velikom islamskom mistiku Ahmedu Jeseviju: “*Moj Saltuk Mehmede, neka te Bektaš odvede u Rumeliju... i neka se u Makedoniji i Dobrudži – mjestima sedam kraljevstava – čuje za tvoje ime i tvoju slavu.*” *I nakon ovih savjeta krenu na put.* (Seyahatname, I, 659). Za nas ovdje nije važno da li je ova misao uistinu Saltukova ili nije, bitno je to da je on bio taj koji ju je proveo u djelo.

⁴³ a) U povijesti Poljske nailazi se na mnoge pisane dokumente koji bilježe postojanje muslimana u Poljskoj i Litvaniji, počevši od kraja XIV i početka XV stoljeća, a posebno u periodu Witolda (u. 1436). Međutim, sasvim je moguće da su muslimani došli u Poljsku i Litvaniju prije, tj. u XIII stoljeću, kada je djelovao Sari Saltuk. Možda nam, čak, predaje o njegovim podvizima u ovoj zemlji reflektiraju neke povijesne istine. Veoma važan izvor koji posjedujemo, a govori o poljskim muslimanima, jest djelo nepoznatog poljskog autora,

***

Islamsku povijest Anadolije i Rumelije, u cjelini uzevši, nemoguće je posmatrati odvojeno od do sada zanemarivane povijesti perioda Seldžuka. Upravo zbog toga što povijest ovoga perioda još nije sasvim rasvijetljena, nemamo pouzdanih podataka o načinima širenja islama po južnoj Evropi.

Nakon što se objave, klasificiraju i sa stanovišta kritike proanaliziraju do sada neobjavljeni tekstovi koji govore o jednom od najvažnijih perioda povijesti islama, periodu Seldžuka, razjasnit će se neke pojave poput širenja islama u južnoj Evropi, odupiranja novopečenih muslimana pokretima koji su imali za cilj uništiti ih, njihove neminovne borbe za opstanak, prinudna iseljavanja, masovni povratak te nestanak islama i muslimana u nekim krajevima. Povijesne istine, koje se spominju u predajama lokalnih tradicija u raznim menakibnamama i velajetnamama, bez primjese mitoloških elemenata, umnogome će biti od pomoći. Bez dvojbe će istraživanja u ovom smjeru pomoći pri rješavanju Sari Saltukova pitanja, a time i isto toliko starog – a možda i starijeg – pitanja muslimana u Rumeliji.

Ovdje nam nije bila namjera pisati Sari Saltukovu biografiju, nego jednu vrstu teksta – iako on, po nama, zaslužuje mnogo više – koji prikazuje njegov vjerski život, u nadi da će biti od koristi u budućim istraživanjima o ovoj ličnosti.

II Fetva

Prilikom pohoda na Moldaviju, 1538. godine, sultan Sulejman Veličanstveni je posjetio Sari Saltukovo turbe u Babadagu.⁴⁴ O Sariju Saltuku je čuo

---

muslimana, napisano 1558., za velikog vezira Rustem-Pašu, a pod naslovom *Risale-i Tatari Leh*. Antony Muhliniski je ovo djelo 1858. godine preveo na poljski i izdao ga, da bi ga kasnije Vlado Glück preveo na bosanski. (v. M. Tajib Okić, *Jedan naš zaboravljeni historičar XVIII vijeka*, Sarajevo, 1938., str. 3-4). Mada je broj muslimana u Poljskoj jedno vrijeme bio dosegao cifru od pola milijuna, nažalost, vremenom je, usljed tiranije i pokrštanja, spao na nekoliko hiljada. Prema L. Massignonu, u Poljskoj je 1929. bilo 6.000, a u Litvaniji 1.107 muslimana (*Annuaire*, p. 310-311), dok je broj muslimana u Poljskoj, prema usmenoj izjavi poljskoga muftije dr. Jakuba Sinikijeviča, oko 20.000.

b) Iako u malome broju, muslimani Čehoslovačke su, prije Drugoga svjetskog rata, u Pragu izdavali muslimanske novine "Hlas" (glas).

⁴⁴ Vidi: *Hist. de la camp. de Mohacz*. p. 177 (Notes et extraits, chap. XXII, no.4).

mnoge predaje pomiješane sa legendama i htio je doznati koliko je sve to vjerodostojno pa je zatražio fetvu o ovom pitanju od tada najkompetentnije i najučenije osobe – šejhulislama Ebussuuda Efendije.

Tekst sultanova upita i šejhulislamova odgovora uzet je iz privatne biblioteke g. Raifa Jelkendžija (Raif Yelkenci) (Varak 111a).⁴⁵

Smatrao sam korisnim objaviti ovaj povijesni dokument koji je vezan uz jednog od najpoznatijih osmanskih sultana Sulejmana Veličanstvenog i najpoznatijeg šejhulislama Ebussuuda Efendiju,⁴⁶ a uz sve to, odnosi se na najčuvenijeg turskog misionara u Evropi Sarija Saltuka.⁴⁷

Tekst Sulejmana Veličanstvenoga kojim je – dok je prolazio kroz Niš⁴⁸ prilikom vojnog pohoda – tražio fetvu o Sariju Saltuku:

“Druže u grobu, prijatelju u nevolji, brate na ahiretu, šta o ovom pitanju kažu pripadnici stare uleme? Da li je taj što ga zovu Sari Saltuk uistinu bio evlija (sveti čovjek)?”

⁴⁵ Svojom obavezom smatram zahvaliti se cijenjenom g. Raifu Jelkendžiju koji mi je ustupio tekst fetve, i poštovanom g. Šefiku Berkolu koji je bio ljubazan da isti tekst fotokopira i meni pošalje.

⁴⁶ *“Vrijeme fetvi Ebussuuda Efendije je bilo zlatno doba institucije šejhulislama u osmanskoj državi.”* (İlmiyye Salnamesi, İstanbul, 1334., s. 376).

⁴⁷ Prema istraživanjima koje sam napravio, ovaj dokument do sada nigdje nije objavljen. Ustvari, ni u izvorima koje sam konsultirao, vezano uz ove ličnosti, nigdje nisam naišao na pisani dokument o ovoj fetvi. Prema tome, uvjeren sam da će se na ovaj način dati na vrijednosti ovome dokumentu. Što se tiče njegove vjerodostojnosti, nisam imao nikakvih razloga da je dovedem u pitanje.

⁴⁸ Sultan Sulejman je nekoliko puta prolazio kroz Niš idući u pohode: 1521. – pohod na Beograd; 1526. – pohod na Mađarsku i 1566. pohod na Sigetvar. Ovaj tekst je, vjerovatno, nastao prilikom zadnjeg pohoda. Niš je, inače, važan transportni centar Srbije. Čvorište je željezničkih putova Selanik-Beograd i Istanbul-Sofija-Beograd. Za vrijeme Bizantije bio je važan trgovinski centar, za seobe naroda teško je porušen, da bi se kasnije oporavio i u XI i XII stoljeću postao bogat grad. Praotac dinastije Nemanjića veliki župan Stevan Nemanja u Nišu je stupio u savez protiv Bizantije sa Friedrichom Barberousseom, koji je učestvovao u križarskome ratu 1189. godine. Godine 1386. pada u ruke Osmanlija i u sastavu otomanske države ostaje pet stoljeća, sve do 1878. (v. prof. St. Stanojević, Narodna Enciklopedija Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka, Zagreb, 1928., III, 47, 113, IV, 321).

Odgovor: “*To je asketa koji je zbog svoga isposništva postao živi skelet.*”

Ebussuud⁴⁹

Poznato je da u islamu odavno postoje proturječnosti između ortodoksije i heterodoksije i da su one ponekad vrlo izražene. Prirodno je da je ova vrsta netrpeljivosti – koja ponekad ide i dotle da se suprotna strana optužuje za nevjerstvo – različitoga intenziteta, ovisno o vremenu i prostoru.

Znamo da Ebussuud Efendija nije bio naklonjen sufizmu. Iako se Pečevija⁵⁰ i Evlija Čelebija⁵¹ trude dokazati suprotno, sasvim je ispravna Alijeva tvrdnja u kojoj kaže kako Ebussuud Efendija nije naklonjen sufizmu i da je to njegov jedini nedostatak.⁵²

Ebussuud Efendija je bio učena osoba, u čiju pronicljivost i pobožnost nema nikakvih sumnji. Nepriličan odnos prema sufizmu, tačnije onovremenim sufijama, proistjecao je, vjerojatno, iz načina njihova ponašanja i djelovanja.

Ibn Kemal (Kemal Paša-zade), čovjek kojeg je Ebussuud iznimno poštovao, Sari Saltuka smatra evlijom i keramet sahibijom.⁵³ Treba istaći da Ibn Kemal ovaj sud ne donosi u svojstvu šejhulislama, nego ga, kao historičar, navodi u jednom od svojih povijesnih djela (“*Mohaçname*”).⁵⁴

⁴⁹ O ovom velikom turskom misliocu koji je 30 godina obavljao dužnost šejhulislama vidjeti u “*Encyclopédie de l’Islam*” (Leyde, 1910., I, 110-111). U članku koji je objavio Clément Huart postoji par naučnih pogrešaka u vezi s ovom ličnošću. Možemo sa zadovoljstvom spomenuti tekst o Ebussuudu Efendiji koji je u izdanju ove enciklopedije na turskom jeziku (Istanbul, 1945., IV, 92-99), napisao prof. Džavid Bajsun (Cavid Baysun), gdje se, ujedno, nalazi i veoma važna bibliografija Ebussuuda Efendije.

⁵⁰ Pečević, Tarih, İstanbul, 1283, I, 53.

⁵¹ Seyahatname, I, 42.

⁵² Alı, Kunh al-ahbār, neobjavljeno poglavlje, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki 1783 no.lı yazma (Var. 211b): “Jedini mu je nedostatak bio nenaklonjenost sufijama.”

⁵³ Hist. de la camp. de Mohacz, p. 81. Keramet sahibija – osoba koja, kao rezultat svoje velike pobožnosti, ima, od Boga darovane, natprirodne moći. (op. p.)

⁵⁴ Jedan drugi šejhulislam i historičar Hodža Sadeddin spominje kako je prošao pored Sari Saltuka (ovdje se, vjerojatno, misli na njegov mezar ili turbe, op. p.) ali o njemu ne daje nikakve podatke. (Tadž al-tavarih, İstanbul, 1279, II, §§).

Nedugo nakon Sari Saltukove smrti, počele su se u vezu dovoditi legende o njemu i o kršćanskim svecima, a najviše su ga povezivali sa Nikolom,⁵⁵ Džordžom,⁵⁶ Simeonom,⁵⁷ Elijem,⁵⁸ Spiridonom⁵⁹ i Naumom.⁶⁰ To potvrđuje i glasoviti arapski putopisac Ibn Batuta, koji je, oko pola stoljeća nakon Sari Saltukove smrti, posjetio njegovo turbe u Babasaltuku (Babadagu): “*Kažu da je ovaj Saltuk bio vidovnjak, ali o njemu govore i neke stvari koje su u suprotnosti sa Šerijatom*”⁶¹

Ovakve predaje – čak možemo reći i optužbe – bile su poznate i u vrijeme Evlije Čelebije. Ovaj veliki turski putopisac ne skriva svoj žal zbog toga (... *jer, nevjernici su o njemu proširili glasine, kazali da je monah i tako postali veliki grješnici.*)⁶² i diže svoj glas protiv smutljivaca (*Bilo ko ko ima sumnji oko hazreti Sari Saltuka – utječemo se Allahu od toga – grješnik je i prijestupnik.*)⁶³ Evlija Čelebija, spominjući nevjernike i grješnike, ne navodi nikakva imena. Je li mu, zapravo, bila poznata fetva Ebussuuda Efendije o Sari Saltuku? Ili je, možda, prešutio ovu fetvu jer je smatrao da se Ebussuud Efendija kasnije složio sa sufijama? Za sada je ovo pitanje ostalo nerazriješeno.

⁵⁵ Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 137.

⁵⁶ Franz Babinger, Sari Saltuk Dede (Enc. de l’Islam, IV,178).

⁵⁷ Ibid, IV, 178.

⁵⁸ Ibid, IV, 178.

⁵⁹ Ş. Sami, Kāmūs al-a’lām, IV, 2916.

⁶⁰ Ibid, IV, 2916.

⁶¹ Tuhfa al- nuzzar; II, 416. – Abdülbaki Gölpınarlı, iz ovog zapisa Ibn Batute zaključuje kako je Sari Saltuk bio ezoterik (Yunus Emre, s. 258) te kako se rafidije previše napada zbog toga što je autor Saltukname sunija (Yunus Emre, s. 260). Ne posjedujemo jak dokument koji bi išao u prilog tome da je Sari Saltuk bio ezoterik, ali znamo da je poznati heterodoks Barak Baba bio njegov murid. Poznato je i to da su ga kasnije prisvojili beктаšije i da su mnoge tekije u kojima se propovijedao ezoterizam nosile njegovo ime. Međutim, predaje koje se nalaze u Saltuknami i Putopisu Evlije Čelebije kažu da je Sari Saltuk bio istinski sunija i junak koji je po nevjerničkim zemljama širio izvorni islam. Ovoj tvrdnji u prilog ide i historijska činjenica koja kaže da su i prije i poslije Sarija Saltuka jugoistočnom Evropom – njegovim poljem djelovanja – dominirali sunizam i hanefijski mezhebi, zbog čega čvrsto branimo stajalište po kome se ne može kategorički tvrditi da je Sari Saltuk bio ezoterik.

⁶² Seyahatname, III, 366.

⁶³ Ibid, III, 368.

Pohodeći razne nevjerničke zemlje, Sari Saltuk je – prema nekim predajama, pa čak i prema Saltuknami – ponekad morao prikrivati da je musliman.⁶⁴ Zapravo, u Saltuknami se jasno govori o ovom pitanju: (*Izvršno je poznavao nevjerničke zemlje i njihov jezik, pa je pomoću raznih spleta posjećivao njihove gradove, crkve i dvorove vladara, pa čak i propovijedao u crkvama preobučen u svećenika. Mnoge je vladare i svećenike pogubio, a mnoge preveo na islam.*)⁶⁵

Osim iz različitih predaja, i iz Saltukname se razumije da je Sari Saltuk bio sufija. Spominje se i to da je bio u prijateljskim odnosima sa velikim šejhovima. (Tako se kaže da je bio u prisnim odnosima sa velikim šejhovima koji se spominju u beктаšijskim velajetnamama Kutbeddinom Hajdarom, Hadži-Bektašom Velijem, Karadža Ahmedom, Taptuk Emreom, Sejjidom Mahmud Hajranijem, Fakih Ahmedom, potom sa utemeljiteljima mevlevijskog i kalenderijskog pravca Dželaluddinom Rumijem i Sejjidom Džemalom Kalenderom, pa čak i sa Nasruddinom Hodžom.)⁶⁶ Ovdje je potrebno istaknuti slijedeće: u svim dokumentima vezanim uz Sarija Saltuka, a koji su do nas doprli usmenim ili pisanim putem, nema ničega što bi ukazivalo na to da nije bio istinski i iskreni vjernik musliman. (*“Sasvim se ustezao od stvari koje nisu bile u skladu s vjerom, kažnjavao je dervise koji nisu obavljali namaz, žestoko je korio one koji su brijali glavu, bradu, kosu i brkove, tj. kalenderije. Opominjao je neke velike turske šejhove koji su dozvoljavali da se prilikom obavljanja zikra miješaju muškarci i žene. Od svih sunijskih mezheba favorizirao je hanefijski. Bio je u sukobu sa rafidijama i haridžijama, što nam govori da je bio protiv heterodoksnih pravaca.”*)⁶⁷

Zašto, usprkos ovakvome činjeničnom stanju, fetva Ebussuuda Efendije sadrži tako tešku i žestoku osudu? Za ovo mora biti nekoliko razloga.

S jedne strane bi to, svakako, bilo zbog spominjanja Sari Saltukova imena u beктаšijskim velajetnamama, što automatski znači miješanje s heterodoksijom, koja je, u vrijeme sultana Sulejmana, pak, došla do te razine

---

⁶⁴ “Sari Saltuk je 21 godinu, izdajući se za kršćanskog monaha, na Allahovom putu pozivao nevjernike u islam”. (E. Çlebi, Seyahatname, II, 137)

⁶⁵ Prof. dr. M. Fuat Köprülü, Anad. Selç. tar. yer. kay. (Belleten, VII, 434).

⁶⁶ Ibid, 435.

⁶⁷ Ibid, 434.

da je prijetila državnoj sigurnosti i čija su učenja išla do nevjerstva,⁶⁸ dok bi, s druge strane, to moglo biti zbog ljubavi, poštovanja i divljenja prema Sariju Saltuku i nemuslimanskih, kršćanskih naroda, što je rezultiralo njegovim prisustvom u legendama o kršćanskim svecima.

Razumije se da je Ebussuud Efendija, prilikom donošenja fetve, bio pod utjecajem predaja koje su se izmiješale kako sa različitim narodnim legendama – koje su i derviši prepričavali – tako i sa mitovima iz beктаšijskih velajetnama. Da je bio u prilici konsultirati neku kritičku biografiju Sarija Saltuka, ili, pak, do u detalje proučiti djelo poput Saltukname Abu al-Hayra Rumija te tako odstraniti mitološke i elemente fantazije, da je bio u prilici doprijeti do istinskoga Sari Saltukova karaktera – pretpostavljamo da bi fetva glasila sasvim suprotno. ♦

**Sa turskog preveo:
Salmir Kaplan**

---

⁶⁸ Tako, npr., postoji ferman kojim se naređuje istraga o kalenderijama koji su se naselili u Sari Saltukovu tekiju u okolici Varne, a zbog njihova neprimjerena ponašanja. (v. Ahmed Refik, Osmanlı devrinde Rafizilik ve Bektaşılık – Darulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası İstanbul, 1932, c.VIII, sayı 2, s. 34-35 ve 35-36, vesika No. 7 ve 10.)